

Byled og Hyrdehuse.

Ved P. Jensen, Kværndrup.

Ser vi ud over et sydfynsk Landskab i vore Dage finder vi det smukt, og de ægte Sydfynboere finder det vel endogsaa meget smukt, de mange levende Hegn bidrager sit dertil, Skovene, Bakkerne o. s. v. yder sit og Huse og Gaarde, der ligger strøede ud over det hele, halvt gemte bag Hegn og Haver, forringer ikke Indtrykket. Vejene er gode og lette at færdes paa baade for Fodgængere, Kørende og Ridende, ikke mindst for Nutidens Hjulryttere. Men nu i gamle Dage, var Landet da ikke kønt? Jo, det kan aldrig fejle, skøndt Udseendet var meget anderledes: De levende Hegn var færre, Skovene var flere og større, de dyrkede Marker mindre, jevnligt gennemskaarne af Skovréne eller Stenréne, ofte isprængte med større Træer eller smaa Kratskove, det maa have været smukt, næsten romantisk. Bakkerne vare de samme, maaske lidt stejlere, og Lavninger og Moser gemte paa lidt mere Vand, kun deres Overflod gled bort gennem Smaabække. Vejene snoede sig omkring mellem Moser og Bakker, som om de søgte efter de

tæt sammenkoblede Bygninger i Landsbyerne, Vejbanerne var ujevne, kun daarligt egnede for hurtig Kørsel, især efter senere Tidens Maalestok.

Det var Jordfællesskabets Ophævelse for lidt over 100 Aar siden, der betingede den Forandring i Landskabets Udseende, som ovenfor er antydet. Ved Udskiftningen fik hver Mand i et Bylav sin Jord i en, eller i hvert Fald kun faa Lodder, og hver Lod blev afgrænset ved Risgærder eller Jordvolde, i hvilke der meget almindeligt plantedes dels Hvidtorn, dels Hassel; denne sidste Busk var især fremherskende. Hovedlodderne nærmest Byen, de saakaldte Oplodder, blev meget jevnlige delte i flere Marker ved Hegn, der ogsaa tilplantedes; langs Vejene blev ofte rejst levende Hegn, alt dette gav den Vrimmel af levende Hegn, vi saa godt kender. Samtidig begyndte man at rydde de smaa Kratskove, saavel som Rénene. Vandet gravedes ud af Lavningerne, Vejene rettedes og udbedredes, og Huse og Gaarde flyttedes i større eller mindre Tal ud paa Marken. I alt dette har vi Forandringen.

Vi skal nu lidt nærmere betragte enkelte Forhold ved vore gamle Landsbyer før Udskiftningen: i Fællesskabets senere Dage. Huse og Gaarde laa tæt sammenbyggede, Tvillinggaarde, endogsaa Trillinggaarde var ingenlunde sjældne, uden om Byen laa Haver og Tofte, hver Mands hegned for sig. Udad mod den øvrige Bymark dannede Toftegærderne ligesom en Ring, der omsluttede Byen; selvfølgelig var denne Ring uregelmæssig i Form, men kunde vistnok paavises overalt. Uden for Toftegærdernes Ring laa den egentlige Bymark, den var delt i flere Vange eller Marker, mindst 3, men ogsaa undertiden i 5 a 6.

Imellem disse Bymarker var der Hegn saavel som paa deres Grænser ind mod andre Landsbyers Tilliggende. Store Landsbyer havde imidlertid udenfor den regelmæssigt dyrkede Bymark, ofte et Overdrev, der nærmest er at betragte som et gammelt afdrevet Skovareal. Det blev fortrinsvis benyttet som Fællesgræsgang for Byens Faar og Ungkreaturer. Udenom disse Overdrev rejstes ogsaa Hegn. Naar nu en Landevej eller anden alfar Vej gennemskar Bymarken og selve Byen, blev der et Hul i Gærdene, som saa lukkedes med et Led eller en Laage. Disse Led saavel som Gærderne maatte, især i Sommertiden, være under stadigt Tilsyn, thi det var langt fra alle, der færdedes gennem Ledene, der brød sig om at lukke efter sig, og hvor let fandt da Husdyrene, der kunde være løsgaaende, Vej derigennem og saaledes kunde komme til at gaa til Skade paa Marken. De høje Herrer, der havde Ret til at blive befordrede ved Ægtkørsler af Bønderne — Embedsmænd o. l. — brød sig kun lidt om Bøndernes Korn, og gav neppe Ægthonden fornøden Tid til at lukke Led op og i. De gamle vidste at fortælle om, hvorledes Heste, der blev brugt meget til Kørsel paa Vejene, lærte at kende de Led, der skulde aabnes mod Kørselsretningen fra dem, der aabnedes med denne. Disse sidste kunde de nemlig støde op med Vognstangen, saa Køretøjet ikke behøvede at standse, og Ledet blev da heller ikke lukket, dets Lukkeindretning var forøvrigt ogsaa bleven ødelagt ved det haarde Stød, det var dette man kaldte »at køre Klinker af«, noget som var forbudt i nogle af de gamle Bylove.

Alle de Gærder og Hegn, der saaledes omsluttede Landsbyen og dens Marker, var underkastet et tem-

Imellem disse Bymarker var der Hegn saavel som paa deres Grænser ind mod andre Landsbyers Tilliggende. Store Landsbyer havde imidlertid udenfor den regelmæssigt dyrkede Bymark, ofte et Overdrev, der nærmest er at betragte som et gammelt afdrevet Skovareal. Det blev fortrinsvis benyttet som Fællesgræsgang for Byens Faar og Ungkreaturer. Udenom disse Overdrev rejstes ogsaa Hegn. Naar nu en Landevej eller anden alfar Vej gennemskar Bymarken og selve Byen, blev der et Hul i Gærdene, som saa lukkedes med et Led eller en Laage. Disse Led saavel som Gærderne maatte, især i Sommertiden, være under stadig Tilsyn, thi det var langt fra alle, der færdedes gennem Ledene, der brød sig om at lukke efter sig, og hvor let fandt da Husdyrene, der kunde være løsgaaende, Vej derigennem og saaledes kunde komme til at gaa til Skade paa Marken. De høje Herrer, der havde Ret til at blive befordrede ved Ægtkørsler af Bønderne — Embedsmænd o. l. — brød sig kun lidt om Bøndernes Korn, og gav neppe Ægthonden fornøden Tid til at lukke Led op og i. De gamle vidste at fortælle om, hvorledes Heste, der blev brugt meget til Kørsel paa Vejene, lærte at kende de Led, der skulde aabnes mod Kørselsretningen fra dem, der aabnedes med denne. Disse sidste kunde de nemlig støde op med Vognstangen, saa Køretøjet ikke behøvede at standse, og Ledet blev da heller ikke lukket, dets Lukkeindretning var forøvrigt ogsaa bleven ødelagt ved det haarde Stød, det var dette man kaldte »at køre Klinker af«, noget som var forbudt i nogle af de gamle Bylove.

Alle de Gærder og Hegn, der saaledes omsluttede Landsbyen og dens Marker, var underkastet et tem-

melig strengt Tilsyn af Byens Oldermænd og hans nærmeste Medhjælpere. Til visse Tider, der ofte var fastsatte i Byens Vedtægt, skulde Gærderne omkring Rugmarken f. Eks. være i forsvarlig Stand, det samme gjaldt Hegnene om de andre Vange, kun var det paa forskellige Aarstider de skulde være i Orden. Hver Bymand havde sine Hegnstykker at holde vedlige, og forsømte han det, blev han uden videre Omstændigheder ikendt Bøder, uden derfor i mindste Maade at blive fri for sin Hegnspligt. Undertiden gik hele Bylavet ud paa Gærdesyn, den saakaldte »Gaardgang«, hvor da hver Mands Part af Gærderne blev nøje eftersete og bedømte og efter Omstændighederne godkendt eller udsat. Ledene, der allevegne spærrede Vejene hvor disse gik gennem et Hegn, synes ogsaa at være holdte i Orden af enkelte dertil bestemte Mænd, og i det hele taget blev der gjort meget for Markfreden. Vi ved saaledes ogsaa, at hele Bylavet skiftedes til at vogte Byens Kreaturer baade Nat og Dag, naar saadant fandtes nødvendigt. Saadan Vogtning, Vangvogtning, gik sin regelmæssige Omgang i Byen fra Nabo til Nabo, og hvert Vagthold varede 24 Timer, fra Solopgang til næste Solopgang. Bylavet fæstede ikke saa sjældent en Hyrde for Sommeren, han blev lønnet af Fællesskabet og skulde have Tilsyn med Kreaturerne saavel som med Gærder og Hegn og Led. De Led, der stod umiddelbart omkring selve Byerne, de saakaldte Byled, ogsaa kaldet Vangeled, fordi de lukkede for Byens Vange indad mod Byen, kunde let vogtes af Beboerne selv, værre var det med Ledene længere borte, dels mellem Vangene og Overdrevene, dels mellem disse og Nabobyernes Marker. Ved disse fjernere Led byggede man derfor

ogsaa i sin Tid et Slags Vogterhuse, saa store, at de afgav en tarvelig Beboelseslejlighed for en Familie. Vi finder saadanne Huse endnu ved By- og Sognegrændserne, undertiden ogsaa hvor to Godser stødte sammen. Flere af disse Huse havde særegne Navne, som har holdt sig til vore Dage. Derimod er Byledene fuldstændig forsvundne, og deres Navne tildels gaaet i Glemme og dermed tabte.

Nedenfor skal vi nærmere omtale nogle af disse Led og Vogterhuse med deres særlige Navne, idet vi fortrinsvis holder os til Kværndrup Sogn og de nærmest tilgrændsende Byer. Det vil vise sig, at om det end ikke er noget betydeligt Antal Navne paa Byled og Hyrdhuse, der er bevarede til vore Dage, saa er det dog saamange, at de nok kan være Opmærksomhed værd, ja der kan maaske endogsaa findes enkelte, som Stednavneforskeren kunde have Fornøjelse af at se lidt nærmere paa.

Tæt syd for Kværndrup By paa en lille Banke paa Svendborg-Odenselandevejen og nær ved Smedien stod det sydlige Byled, kaldet »Albjergsledet«. Navnet stammer fra den udenfor liggende Bymark »Albjergsmarken«. Kværndrup Smedie har langt tilbage i Tiden ligget her i Udkanten af Byen og nær ved Ledet, og det ligger derfor ogsaa nær at antage, at Smeden i Fællesskabets Dage kan have ført Tilsyn med dette Byled, der har hørt til de mest brugte.

Paa den modsatte Side Byen — mod Nord — men paa samme Landevej fandtes »Gultved Stænge«. Dette Lukke stod ved »Gultvedbroen«, der fører over det lille Aaløb mellem Kværndrup og Trunderup Marker. Ledet er saa langt fra Byen, at det neppe kan kaldes et Byled. Gultved, hvorfra Navnet stammer,

grændser dog ikke hertil, men ligger længer mod Nord.

Imellem Kværndrup og Trunderup paa Nyborg-Bøidenlandevejen ved »Spange Bro«, altsaa nordøst for Byen, havde Kværndrup endnu et Markled, hvis Navn vi dog ikke kender.

Vest for Byen og paa sidstnævnte Landevej, paa Skællet mellem Kværndrup Bymarker og Egeskov Hovløkker har rimeligvis staaet et Led, men vi ved ingen nærmere Besked derom, men vi maa antage, at det saakaldte Rugbjergshus, som ligger tæt til Skellet, har været et Vogterhus for dette Led. Stedet fører fra gammel Tid ogsaa Navn af »Korsbjergs Elle«.

Paa Bymarkens østligste og sydlige Grænser har endvidere staaet et Par Led, som skal medtages her. Det ene kaldtes »Ellerup Laage« og aflukkede Kværndrup Vænge fra Ellerup Kohave. Der var den Ejendommelighed ved dette Led, at det var overbygget med en Port, uden at denne dog havde saa stor Udstrækning, at den kunde afgive nogen Husly.

Det andet Led her skal omtales stod over Svendborg Landevejen i Sogneskillet mellem Kværndrup og Lunde Sogne. Det fandtes der ved Afslutningen af Udskiftningen i Lunde Sogn 1795 og kaldtes da »Cappel Led«. Der findes umiddelbart her ved Landevejen og Sogneskillet et Hus og en Smedie, der i daglig Tale kaldes »Kapersmedien«, der aabenbart er det samme Navn som Ledets. Lidt nordligere inde paa Kværndrup Grund løber en lille Bæk under Landevejen, den kaldes »Kaperbæk«, og den Bro, som fører Landevejen over Bækken, blev i en Synsforretning i 1770'erne kaldet »Cappelbroen«. Alle disse

Navne tyder paa en fælles Oprindelse, og man kommer da ogsaa let til at gætte paa, at der her ved Sognegrændsen i den katolske Tid kan have ligget et Kapel, hvor de Vejfarende kunde forrette deres Andagt før de gav sig paa Vej gennem de store Skovstrækninger, der i hine Tider strakte sig helt ned mod Svendborg.

Endnu skal lige nævnes nogle Led, som ikke egentlig er Vangeled, men var anbragt paa Vejene hist og her, hvor der fandtes Anledning dertil. »Gydeledet« lukkede for den østre Ende af »Præstemarksvejen« (Mullerup Vejen) der hvor den ikke mere har Hegn paa begge Sider. »Dyrbjergsledet« stod paa »Dyrbjerg« i Kværndrup Vænge, og ved Skellet mellem to Gaardmænds Jorder. Paa den »forreste Tværvej« stod »Katteledet«. Navnet havde det derfra, at der var Spøgeri derved, og særlig var der et Utal af Katte paafærde her.

Vender vi os nu mod Trunderup By, finder vi Efterretninger om det sydligste Byled. »Kirkeledet«, der stod over Nyborg-Bøjdenlandevejen tæt ved Indkørslen til den nuværende Møllegaard. Navnet havde det naturligvis derfra, at det lukkede for Kirkevejen og ingenlunde for Kirkegaarden. Paa den modsatte Side af Byen mod Nord fandtes »Drøfteledet« eller »Drifteledet«, der stod paa samme Landevej og lukkede for den Bymark, der kaldtes »Drøften«. Stedet, det stod paa, laa ret ud for den nordlige Ende af det saakaldte »Store Gadekær«. »Lindeledet« kaldtes et tredie Byled, der lukkede for den saakaldte »Ikjærsgyde«, der løber ud fra Trunderup Bys nordøstlige Hjørne. Oprindelsen til Navnet er at søge langt uden for Sognets Grænser mod Østen. Der ligger nemlig

paa Ellerup Mark, i Forlængelsen af Ikjærsgydens Hovedretning, en Engstrækning, der kaldes »Lindemaen« eller Lindemaene, og herfra har man hentet Navnet. Hvor Ikjærsgyden paa Trunderup Dong gaar ind paa Ellerup Grund, fandtes i sin Tid ogsaa en »Ellerup Laage« ligesom paa Kværndrup Bygrund. Stedet bærer Navnet den Dag i Dag, skøndt selve Laagen for mange Aar siden er forsvunden. Den skulde vedligeholdes af de Ellerup Mænd. Endnu et Byled i Trunderup skal nævnes, nemlig »Vesterled«, et Vangeled, som lukkede for Byens Vestermark. Det stod i Byens nordvestre Hjørne, imellem Kildemosegaard og Matr. Nr. 4, hvor Ledaabningen endnu ses uden for en lille Plet Gadejord.

Alle de her nævnte Byled har for lang Tid siden mistet enhver praktisk Betydning, de har nu kun Interesse som en Del af det Materiale, ved Hjælp af hvilket vi søger at oprede vore Forfædres Livsvilkaar og Kultur. De fleste Mennesker kender nu kun meget lidt til Byledene og den Nytte, de var beregnede paa at gøre, og ligesaa lidt kender man til deres Navne og de Steder, hvor de har staaet. I de to af Sognets Byer, Egeskov og Gultved, vil der kun være faa eller ingen Oplysninger at opdrive i denne Henseende.

Med Hensyn til Hyrdehusene ved vi lidt bedre Besked, da de ikke saa hurtigt som Ledene forsvinder fra deres Plads. Alle Steder, hvor der har været rejst et Vogterhus, har der selvfølgelig ogsaa været et Led, men det er da vistnok almindeligt, at det særlige Navn, der er knyttet til Stedet, følger med Huset og ikke med Ledet.

Iblandt disse Huse skal vi nævne »Skelshus«, der ligger paa Snarup Bygrund, Krarup Sogn, men

ind til Egeskov Grunde og ved Nyborg-Bøjdenlandevejen.

At der her ved By- og Sogneskellet mellem Kværndrup og Krarup har staaet et Led paa Landevejen er mere end rimeligt, og at Beboerne af Skelshus har havt Opsigt med dette er utvivlsomt. Huset findes der endnu, og dets Navn har endogsaa forplantet sig til den nærliggende »Skellusskov«. — Følger vi nu den gamle Landevej fra Skelshus og gennem Egeskov By, (Landevejen gik i Begyndelsen af forrige Aarhundrede, før den anlagdes paa sit nuværende Sted, langs det mægtige gamle Stenhegn, der danner Skellet mellem de nuværende Huslodder og den nord for liggende Hovmark), kommer vi, der hvor »Holmegyden« drejer af mod Volstrup, ved at gaa ligefrem ind i Hovmarken, over hvilken Landevejen forløb i Retning af Kværndrup. Her, tæt ved Byen, men inden for i Hovmarken, laa et Hus, hvis Navn antyder dets Bestemmelse som Vogterhus, man kaldte det »Paspaahuset«, det var Egeskovs østlige Byled, der her havde sin Plads. Paspaahuset er nu forlængst forsvundet, dog rimeligvis først efter at Landevejens Nyanlæggelse ved Udløbet af den første Fjerdedel af det 19de Aarhundrede var bleven fuldført. En Jordlod paa Bymarken hørte til Huset.

Gaar vi ad den nys nævnte »Holmegyde« fra Egeskov efter Volstrup i Ringe Sogn, finder vi Markskellet mellem disse Byers Grunde, dannet af et lille Aaløb, der følger en temmelig dyb Slugt. Nær ved Vejen og Aaløbet laa indtil 1879—80 paa Egeskov Grund et Hus, som i gamle Dage hed »Jørgensborghuset«, men senere ogsaa blev kaldt »Springforbi«, fordi at de Vejfarende i Reglen kom hurtigt der forbi,

da Vejen gik ned ad Bakke fra begge Sider. Dette Hus er et Hyrdehus, dets Beboere har vogtet det oprindelige Vadested og senere den opførte Bro, hvor der sagtens har været anbragt en Bom eller Led. Broen over Bækken har ligesom Huset flere Navne: »Albæksbroen«, »Jørgensborg Bro« og »Springforbi-broen«. Til Huset blev der ved Udskiftningen henlagt Jord, ligesom ved flere andre af disse Vogterhuse, fra de tilgrænsende Byer eller Sogne. Til Jørgensborghuset var henlagt omtrent 1 Td. Land af Egeskov Grund og 4½ Td. Land af Volstrup Jord øst for Holmegyden.

Livet i disse Vogterhuse, der laa ude ved Markskellene, i Reglen langt fra Landsbyerne, kunde tidt nok blive ensomt og ensformigt, især ved Vintertide, da ingen færdedes paa Marken og kun faa paa Vejene. Det var derfor heller ikke for enhver Smaating, der kunde komme Folkene paatværs, de kunde søge Hjælp i den fjerne Landsby eller Raad hos velvillige Naboer; de maatte hjælpe sig med hvad de havde, ligesom Konen, der tørrede Bordet af med en Katteskilling. For de ensomme Folk i Hyrdehusene kunde det stundom ogsaa komme til at knibe med den daglige Tidsregning, de laa jo saa afsides, at de, som Sydfynboerne siger, hverken havde Aviser eller Almanak, og en Fejltagelse var derfor let. Vi har hørt om det herfra Jørgensborghuset. Manden i Huset (om det var den gamle Niels Jørgensborg vides ikke) trak en Mandag Morgen i Søndagstøjet, tog Salmebogen under Armen og gav sig paa Vej til Kirke. Antagelig har han dog ikke naaet helt til Kværndrup, før han er bleven gjort opmærksom paa sin Fejltagelse.

Imellem Gultved Bymark og Lørup Hede i Ryslinge Sogn dannes det naturlige Markskel af en ubetydelig Bæk. Nær denne Bæk og umiddelbart ved Svendborg-Odensevejen ligger den saakaldte »Bækkro«, der i sin Tid var kendt som Smugkro, men som forøvrigt ogsaa ifølge sin Beliggenhed maa antages at have haft Opsyn med et Led her paa Bygrændserne, men noget sikkert derom ved vi ikke.

Imellem Trunderup og Gultved Bymarker finder vi et Hus, der bærer det særegne Navn »Babshus« eller »Babsstad« (maaske Babbeshus). Det ligger 2 a 300 Alen fra Svendborg—Odenselandevejen og i Lynd under Gultvedholms Skov, umiddelbart ved Markskellet.

Undersøger vi Forholdene lidt nærmere, vil vi dog snart finde, at Landevejen i tidligere Tid gik tæt forbi Huset og at altsaa her har staaet et Led over Vejen, som Beboerne af Huset utvivlsomt har haft Opsyn med. Naar et Vogterhus er bleven opført ved Skellet mellem to Bymarker i samme Sogn, hvilket ikke er almindeligt, maa Grunden hertil vistnok søges i, at de to Byer for Størstedelen hørte under to forskellige Godser, Gultved under Krumstrup og Trunderup under Egeskov, formentlig er det da de to Godser, der ved Overenskomst har faaet Huset bygget, og derfor ser vi ogsaa, at da der ved Udskiftningen skulde tillægges Huset Jord, fik det omtrent Halvparten af sit Areal fra hver af de to Byer. Derimod ligger der noget østligere, ved Vejen mellem Gultved og Krumstrup, et Hus, der kaldes »Skyttehuset«, som vistnok maa henhøre til Vogterhusene. Det ligger umiddelbart ved Markskellet, men inde paa Ryslinge Sognegrund. En lille Bæk danner det egent-

lige Skel. Her er imidlertid, med Hensyn til Jordtilliggendet, et lignende Forhold for Haanden som det, der er omtalt ved Babshus og Jørgensborghuset. Skyttehuset med Have ligger paa Ryslinge Sognegrund, men den egentlige Jordlod ligger paa Gultved Bymark, hvilket tyder paa, at Husbeboerne i sin Tid har staaet i Forhold til begge Sider.

Ved alle disse Huses Oprindelse og deres nærmere Bestemmelse i alle Enkeltheder er der noget dunkelt, noget vi ikke tilfulde ved Besked om, og derfor maa vi gætte os frem. Vi skal derfor nu nærmere beskrive et, hvis Tilblivelse er os temmelig bekendt, idet en hel Del Enkeltheder er bevarede for os gennem en Tingsvidnesag ført ved Sunds-Gudme Herreders Ret.

Det Hus, her sigtes til, er »Hyrehuset« paa Sandager Mark. Det ligger ved By-, Sogne- og Herredsskellet imellem Trunderup By og Sandager By, Kværndrup og Gislev Sogne og Sunds- og Gudme Herreder. Det ligger nu et godt Stykke øst for Nyborg—Bøjdenlandevejen, men for 100 Aar siden gik denne østligere og fik først ved Nyanlægget i forrige Aarhundrede sin nuværende Plads. Her hvor Hyrehuset blev bygget stod et Markled paa den gamle Landevej, det kaldtes »Sandager Laage«. Det Navn, som selve Huset har været kendt under i mere end 100 Aar: Hyrehuset, er nærmest kun en Omdannelse af Hyrdehus, men vi maa dog lægge Mærke til, at Ordet Hyre har været brugt meget af de Gamle i Betydning af vogte eller passe, især naar det var langvarigt eller kedeligt Arbejde.

Det var i Sommeren 1781, at Drøften, en af Trunderup Bys Marker, henlaa som »Fæled«, = Græs-

gang for Byens Kreaturer, og samtidig var Sandager Bys tilgrænsende »Skovmark« besaaet, at en større Flok af Trunderup Byes Kvæg fandt Vej gennem Ledet, der stod paa Landevejen, og ind paa Sandagernes Kornmark, hvor Kvæget selvfølgelig afstedkom en Del Skade. Herover blev Sandagerne nu saa fortrydelige, at de optog Trunderuppernes Dyr, uagtet baade Hegn og Led, der i Skellet, var deres eget. Trunderup Bymænd maatte betale Løsepenge — 2 Skilling — for hvert Hoved for at faa igen, hvad der tilhørte dem.

De Trunderup Mænd vilde dog ikke finde sig i sliig Behandling, al den Stund Sandagerne ikke holdt deres Gærde og Led i tilbørlig Orden, og i hvert Fald ikke ved denne Lejlighed havde holdt Ledet tilbørlig vogtet. Der er god Grund til at antage, at der nu er bleven holdt et Møde paa Stevnen i Trunderup, hvor man er enedes om den Fremgangsmaade, man vilde følge ved denne usædvanlige Lejlighed. Man besluttede, at Sandager Bymænd burde pantes »for ulovligt Hegns Holdelse«, og som Følge af denne Beslutning ser vi da ogsaa Trunderup Mænd, maaske i Flok og Følge, men mindst Oldermænd og fire Mænd, møde i Sandager og foretage en Udpantning for 2 Rigsdaler (der paa det nærmeste svarede til det dobbelte Beløb af det Trunderupperne havde betalt i Løsepenge for deres Kreaturer, ca. 50 Stk. a 2 Skilling). Hvori det tagne Pant bestod, er der intet skriftligt opbevaret om; vil man gætte, kan der lige- saagodt gættes paa et Vognhjul som paa en Saltballie el. l.

Nu blev de Sandager Bymænd først for Alvor bistre og mødte derfor mandstærke og hurtigst hos

Oldermanden i Trunderup, Jens Lundsgaard, Ejeren af den nuværende Lundsgaard, med Forlangende om, at han paa sine Bymænds Vegne skulde betale dem 4 Daler, fordi de havde pantet dem for 2 Daler. De forlangte altsaa ikke at faa deres Pant igen, men derimod den dobbelte Værdi. Dette vilde Jens Lundsgaard selvfølgelig ikke indlade sig paa, men nægtede det rent ud. Den nærmeste og ligefremme Følge af denne Nægtelse blev nu den, at Sandagerne pantede Oldermanden for hans formentlige Skyld, idet de medtog hans Bryggerkedel som Pant.

For os Nutidsmennesker vilde det have været et yderst kosteligt Syn at se de værdige Sandager Bymænd stoltser ad Sandager til med den erhvervede Kobberbryggerkedel imellem sig, Oldermanden selvfølgelig i Spidsen med det øvrige Følge tæt bagefter med Kedlen imellem sig. En Ting maa imidlertid i høj Grad undre: At denne gensidige Udpantning kunde forløbe uden særligt Spektakel, thi for mere end 100 Aar siden var vore Bønder slet ikke saa bløde hverken i Sind eller Skind, at de var bange for at lade Haanden gribe til, naar intet andet vilde hjælpe. Man skulde derfor ogsaa tænke, at et almindeligt Slagsmaal med en regulær Udsmidning af de paatrængende Gæster maatte blive den uundgaaelige Følge af et saadant Udpantningssystem, men om sligt hører man ikke et Ord. End ikke ved den paafølgende Retssag blev denne Udpantningssag omtalt som noget lovstridigt, den blev blot nævnt et Par Gange, men ikke som noget, man lagde videre Vægt paa.

At man i ethvert Bylav kunde foretage en Udpantning af en eller anden Bymand for en Forseelse,

og det med fuld lovlig Ret og Myndighed, det er jo kendt allevegne fra, Bestemmelser om saadant findes i enhver gammel Bylov eller Vedtægt, men med hvilken Lovhjemmel eller gammel Hævd, det ene Bylav kunde pante det andet, selv om de var fra forskellige Sogne eller som her endogsaa fra forskellige Herreder, er vanskeligere at forstaa, og Forfatt. af nærværende Blade maa indrømme, at det ikke er lykkedes ham at finde nogen tilfredsstillende Forklaring til dette Forhold. Da Udpantningen gjaldt »ulovligt Hegns Holdelse«, kunde heri maaske ligge et Fingerpeg til Forstaaelse af Forholdet, thi det var jo nemlig hvad der vedkom Hegn og Led ind til Nabobyer, der bragte dem i Berøring med hinanden, og var der nu et forsømmeligt Bylav, var det vel ikke urimeligt at antage, at der overfor et saadant kunde have udviklet sig en Praksis i Retning af at tvinge det forsømmelige Lav ved Hjælp af Udpantninger, paa lignende Maade som et enkelt Medlem af et Bylav kan tvinges af dette til at gøre sin Skyldighed.

Med denne sidste Udpantning i Sommeren 1781 faldt Sagen et Øjeblik i Ro. Trunderup Bylav havde nu imidlertid besluttet at anlægge Sag mod Sandagerne for ulovlig Hegns Holdelse, og man fik Birkedommer Toftgaard fra Taasinge til at føre Sagen. Det var jo ellers i hine Tider almindeligt, at Godsernes Ridefogder eller Fuldmægtige ved slige Lejligheder tog sig af Bøndernes Sag, og da alle de Trunderup Mænd, paa tre jordegne Bønder nær, var Fæstere under Egeskov, skulde det jo nærmest være Fuldmægtigen her, en Signr. Brechling, der skulde have taget sig af Sagen, men da den kun i ringe Grad angik hans

Herskabs Interesser, har han maaske ikke brudt sig om at udrede den.

I Tingbogen for Sunds-Gudme Herreder findes anført:

Torsdag den 22. Novemb. 1781.

»Adrian Becher, kongelig Majestæts Justitsraad og Herredsfoged og Gottfried Jantzen By og Herredsskriver, samt de sædvanlige Stokkemænd.«

Sag Nr. 18.

»For Retten mødte Birkedommer Toftgaard fra Torsing paa Trunderup Bymænds Vegne og fremstillede 2 Stævningmænd: Christian Gudbjerg og Christian Nielsen, begge af Svendborg, som irettelagde en under Toftgaards Haand skriftlig Stævning til Tingsvidne og Dom af 12te Hujus contra Sandager Bymænd betræffende et Leds Vogtning imellem to Marker Sandager Skovmaale og Trunderup Drift kaldet med videre efter Stævningens Indhold, hvilken Toftgaard begjærede læst og paa skrevet til Aktens Følge.«

Stævningmændene aflagde nu Ed paa, at Stævningen var lovlig forkyndt for alle, som var nævnt deri, samt en Del flere Navne som ikke før var nævnt. Blandt disse var der et Par gamle Folk i Kværndrup Hospital, en 73-aarig Skoleholder i Trunderup, Rasmus Mogensen, som var født der i Byen. Den 80-aarige Hans Lundsgaard i Trunderup (Oldermandens Fader), Lyeche Rasmussen i Sandager og endelig Forvalter Bondo paa Boltinggaard o. s. v.

Toftgaard fremstillede derefter til at vidne 2 Gaardmænd i Trunderup, Jens Andersen og Lars

Nielsen, som blev taget i Ed efter Loven at vidne deres Sandhed. Fra Sandager var der ingen mødt.

Derefter begyndte Toftgaard Afhøringen af Vidnerne, og de stillede Spørgsmaal anføres her i Rækkefølge:

1) Kender Vidnerne 2 ved Trunderup beliggende Marker Sandager Skovmaal og Trunderup Drift kaldet, og ved de, at den første deraf tilhører Sandager Bymænd og den sidste Trunderup? — Svar: Ja, det forholdt sig, som omspurgt var.

2) Kender De det mellem disse to Marker staaende Gærde, og det derudi værende Led? — Svar: Ja, de kendte det.

3) Hvem tilkommer det at hegne Gærdet og holde Ledet, enten Sandager Mænd eller Trunderup Bymænd? — Svar: Saalænge Vidnerne kan erindre, har Sandager Bymænd hegnet Gærdet og vogtet Ledet.

4) Hvor gamle er Vidnerne, og hvorlænge kan de erindre sig, at det omforklarede Led er bleven vogtet af Sandagerne? — Jens Andersen var 59 Aar, og Lars Nielsen var 66 Aar, de var begge opfødte i Byen og kan erindre sig det omspurgte fra deres Ungdom, eller fra de var 10 Aar gamle.

5) Ved de, at Sandager Mænd, uagtet Ledets Vogtning som omforklaret tilhører Sandager Mænd, desuagtet i denne Sommer har optaget 50 Stkr. Kvæghoveder fra Trunderup Bymænd, som var kommen igennem Leddet, og ved de, at Trunderup Bymænd har maattet indløse dem med Penge? — Svar: Hvor mange ved de ikke, men vel at der blev optaget en Del, som Trunderup maatte indløse med Penge.

6) Ved de tillige, at de Trunderup Mænd, efter at de saaledes var bleven fornærmede, og Sandager

Mænd vedblev ikke at vogte Ledet, at de Trunderup Bymænd har pantet Sandagerne for ulovligt Hegns Holdelse for 2 Rigsdaler. — Sv. — Ja.

7) Ved Vidnerne endvidere, at de Sandager Mænd straks derpaa gik ind til Oldermændens Jens Lunds-gaard og fratog ham en stor Bryggerkjedel, fordi han ikke vilde betale dem 4 Rdl. paa Byens Vegne som Straf for, at Trunderup Bymænd havde forhen pantet Sandagerne? — Sv. Ja, det var dem bevidst.

8) Er det ikke almindeligt, og i Trunderup fra gammel Tid brugeligt, at den By, der tilhører et Gærde og Led, hvor slige falder over en Landevej eller Alfarvej, skal holde samme vogtet, og har ikke til den Ende Trunderup By ligedan et Led at vogte paa den anden Side Byen? — Sv. Ja det var almindeligt, og til Bevis herom har Trunderup By et Led ved Spange Bro at holde, som er paa Landevejen, samt de Kværndrup et Led ved Gultved Stænge, som er paa Landevejen til Odense, ligesom og det omtvistede Led, der stedse har været bevogtet af Sandagerne, er ogsaa paa Landevejen mellem Nyborg og Faaborg.

9) Er der flere saadanne Led som det paa samme Maade forholdes med, og i saadan hvor? — Sv. De Gislev-Holme Mænd har et ligesaadant Led ved Holme Kohave og Trunderup Dong, som er deres Vej til Svendborg, saavel som et ved Ellerup Kohave og Trunderup Dong, som vedligeholdes og vogtes af de Ellerup Mænd.

Dette er Indholdet af den første Vidneførsel i Sagen, og da, som nævnt, Sandagerne var udeblevet fra dette Møde, blev Sagen udsat i 14 Dage til den 6. December. Men denne Dag mødte heller ingen af

de Sandager Mænd, og Sagen blev da yderligere udsat i 8 Dage til den 13. December. Paa denne Dag mødte endelig Sandagerne med en kyndigere Mand, en Hr. Erik Vest, der mødte for de Bønder, der hørte under Boltinggaard, Tøjstrup og Lykkesholm. Toftgaard vilde fortsætte med Afhøringen af Vidner, men Erik Vest erklærede nu, at han gerne vilde have Sagen forligt og tilbød, at dersom Citanterne her under Tingsvidnesagen vilde modtage deres »Proposition«, som er at Sandagerne vil tage Vogtet med Trunderup Mænd enten halvt eller efter Hartkorn, eller betale derfor, Sandager 5 Daler og Trunderup 4 Daler, saa kunde Forliget komme i Stand. Han erklærede forøvrigt, at en Skrivelse (Rekvisition), som var dem tilsendt, havde de ikke forstaaet, og derfor var der ikke Svar paa den. Endvidere bemærkede han, at om de Trunderup Mænd vilde finde det bedre, om et Hyrdehus blev opbygget paa Stedet, saa vilde Sandagerne tage Del deri.

Toftgaard vilde ikke indrømme, at man ikke havde forstaaet den nævnte Skrivelse, da man endogsaa havde svaret meget lærdt paa den, men rigtig nok ikke saadan, at Sagen kunde blive forligt, og han bad derfor Vest at komme med et bedre Forslag næste Gang, da Trunderupperne nok vil Forlig, naar det kan ske paa en Maade, der ikke er fornærmelig for dem. Toftgaard begyndte igen med Vidneførslen, og paaraabt blev Maren Andersdatter og Rasmus Mogensén, Skoleholder i Trunderup, hun er omtrent 80 Aar, han 73, begge fødte i Trunderup, og saalænge de kan huske (omtrent 60 Aar) har Sandagerne haft baade Gærde og Led. De ved ogsaa, at det kostede 2 Skill. i Løsepenge for hvert Stykke Kvæg. Forøv-

rigt faldt deres Vidnesbyrd fuldstændig sammen med de forrige Vidners. Vest spurgte nu Vidnerne:

1) Om de kan erindre, siden de er saa gamle, at Sandager Mænd omgjorde deres Marker, hvorved Trunderup og Sandager Mark kom til paa den ene Side at ligge til Fæled, naar den anden var besat? — Vidnerne svarede ja, det kunde de nok erindre sig.

2) Om Vidnerne ikke siden den Tid er bekendt med, at Sandager og Trunderup Mænd har været i Tvist om Vogtning af Ledet, da de før var enige og lige om at vogte Ledet? — Svar. Vidnerne vidste ikke, at der har været Tvistighed forhen imellem Sandager og Trunderup Mænd om at vogte Ledet, og saalænge de kan huske, har Sandager Mænd alene vogtet Ledet, endog før Markerne blev omdelte.

3) Siden Vidnerne paa 8de Kvæstion har forklaret, at Trunderup Mænd skulde have et Led ved Spange Bro, hvor de ene har vogtet, om det da ikke er dem bekendt, at Kværndrup Mænd har paa samme Hegn et Led lige mod dette til Bevogtning. — Svar. Ja, alt forholder sig saaledes, men hvor Trunderup Mænd har Gærdet, har de og tillige Ledet. Dog vidste de, at det ikke var over en Snes Aar siden, at dette Gærde blev rejst.

Der blev nu atter fremstillet to andre Vidner, men der fremkom ikke noget nyt, alle de afhørte Vidners Udsagn gik i en bestemt Retning. Retsmødet hævedes derefter.

Det næste Møde i Retten blev afholdt den 10. Jan. 1782. Birkedommer Toftgaard begyndte med at fremstille flere Vidner i Tingsvidnesagen, men før

nogen saadanne blev afhørte, blev der imellem Parterne aftalt om Sagens Nedlæggelse, saaledes nemlig:

1) At der paa Sandager Mænds Grund bygges 6 Fag Hus til Beboelse for en Hyrde, som for Eftertiden for Sandager Mænds Regning og Ansvar skal vogte det nu omtvistede Led.

2) Til dette Hus's Opbyggelse betaler Trunderup Mænd $\frac{1}{3}$ Part af, hvad det maatte koste.

3) Skulde noget Kreatur, Sandager By tilhørende, for Eftertiden komme igennem dette Led ind paa Trunderup Mark, da bliver Trunderup Mænd berettigede til derfor at tage Løsepenge, nemlig 2 Skill. for et fuldt Haaved og 1 Skilling for et Faar eller Svin, naar det er ringet, men for et uringet betales Skaden. Men skulde derimod noget af Trunderup Mænds Kreaturer indkomme gennem dette Led paa Sandager Mark, da bliver Sandager Mænd pligtige uden Betaling at tilbagelevere det imod Regres til deres Hyrde, hvilken de selv antager Trunderup Mænd aldeles uvedkommende.

4) Betaler Sandager Mænd til Trunderup Mænd til Hjælp til de foraarsagede Omkostninger 5 Rdl.

5) Pantet, som den ene fra den anden før denne Sags Anlæg har indpantet imodtager enhver især paa det Sted, hvor det nu forefindes.

6) Skulde Kreaturer gaa over Gærderne, da forholdes dermed efter gammel Skik, Forordninger og Vedtægter ligesom forhen.

Ved dette Forlig var nærværende Hr. Forvalter Nellemann paa Trunderup Bys Vegne og Hr. Forvalter Bondo paa Boltinggaards, Tøjstrup og Lykkesholms Bønders Vegne af Sandager, som til den Ende fremlagte 2 Skrivelser, fra Lykkesholm og Tøjstrup,

og saaledes bekræftede de paa Herskabernes Vegne dette i Dag af begge Byers nærværende Bønder her ved Retten indgaaede Forlig, til en bestandig Regel for denne Sag, som de til den Ende fra Retten begærede afvist.

Retten afviste herpaa denne Sag som forlig og afgjort.

Dette er Tingbogens noget forkortede Beretning om hvorledes Hyrdehuset, almindelig kaldet »Hyrehuset« paa Sandager Mark fremkom. Ifølge det ovenfor staaende maa det anses for rimeligt, at det er opført i Sommeren 1782 ved Sandager Laage.

Det er at haabe, at andre lignende Huse, baade her og andet Steds er fremstaaede under mildere Fødselsveer end dette, hvadenten de er opførte af et Bylav alene eller ved Samvirken mellem to, eller maaske snarest ved de paagældende Herskabers Medvirkning. De fleste af Vogterhusene har da ogsaa tilhørt Egnens Herremænd og er af disse solgte til Beboerne, naar der ikke mere var Brug for dem som Hyrdehuse, eller simpelthen nedbrudte, saaledes som det er Tilfældet baade med »Paspaaehuset« og »Jørgensborghuset« ved Egeskov. Men enten disse Huse nu er afbrudte, eller gaet over til andet Brug, saa er der dog med dem forsvundet et Holdepunkt for vor Opfattelse af den Kultur, som vore Bedste- eller Oldeforældres Tid er særtegnet ved, og vi har derfor god Grund til at mindes dem endnu mens Tid er.

Foruden de alt omtalte Byled, der forøvrigt minder om Kæmpevisernes »Borgeled«, kom der senere, efter Udskiftningen, en hel Vrimmel af Led til, som vi, for ikke at afstedkomme Misforstaaelse og Forvirring, maa omtale lidt nærmere.

De gamle By- og Vangeled havde, som allerede foran bemærket, efter Jordfællesskabets Ophævelse, hurtigt udspillet deres Rolle, de forfaldt og forsvandt, og det saa fuldstændigt, at det for manges Vedkommende end ikke lader sig gøre blot nogenlunde at paavise deres gamle Sted. Noget stort Tal var der ikke af dem, de skulde jo kun lukke mellem Byen og Vangen, mellem disse indbyrdes, og mellem Vange og Overdrev og fremmede Bymarker. Da Beboerne ved Udskiftningen fik deres Lodder samlede og indhegnede, blev der Brug for mange flere Led, men rigtignok af mere privat Art. Hver Mand fik Hegn og Led for sin Lod, ofte for sine enkelte Marker tillige, og gennemskar nu en ikke indhegnet Bivej en saadan Række Marker, blev der kun faa hundrede Alen mellem hver to Led, der spærrede den og fortrædige de Vejfarende, der hvert Øjeblik maatte standse for at aabne og lukke Ledene — hvis de da ikke helt undlod det sidste —. Det har heller neppe været lutter Velsignelser, de Rejsende har ofret paa det Utal af private Led, som de havde saa megen Ulejlighed af paa visse af Sydfyns Vejstrækninger, f. Eks. paa Vejen mellem Kværndrup og Ellerup. Men disse Vej- og Markleds Tid er nu ogsaa forlængst omme, de forsvandt efter at Loven af 21. Juni 1867 var udkommet.

I denne Lovs § 11 staar bl. a.:

»Amtsraadet kan bestemme, at samtlige Led paa offentlige Biveje i Amtsraadskredsen afskaffes, dog saaledes, at der gives Lodsejerne mindst 1 Aars Frist til at træffe de Foranstaltninger, som maatte blive nødvendige ved Ledenes Afskaffelse — —.«

Det er disse Bestemmelser, der i de nærmest følgende Aar medførte Vejenes Indhegning og Ledenes Nedlæggelse, de er nu en »Saga blott«, Udviklingen havde atter gjort et godt Skridt fremad.
